

Rana prevencija disgrafije

Alviž, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:080583>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

IVANA ALVIŽ

RANA PREVENCIJA DISGRAFIJE

Završni rad

Pula, rujan 2018. godine

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

IVANA ALVIŽ

RANA PREVENCIJA DISGRAFIJE

Završni rad

JMBAG:0303052527, izvanredni student

Studijski smjer: Stručni studij predškolskog odgoja

Predmet: Rani emocionalni poremećaji

Znanstveno područje: Društvena znanost

Znanstvena grana: Razvojna psihologija

Mentor: Đeni Zuliani, mag.psih.

Pula, rujan 2018. godine

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za prvostupnika _____ ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD.....	3
2. KRATKA POVIJEST I VAŽNOST PISANJA.....	4
2.1. Pisanje kao psihofiziološki proces.....	5
3. TEŠKOĆE U UČENJU.....	7
3.1. Disleksija.....	8
3.2. Diskalkulija.....	9
3.3. Dispraksija.....	10
4. DISGRAFIJA – specifični poremećaj u pisanju.....	11
4.1. Uzroci disgrafije.....	13
4.2. Oblici disgrafije.....	14
4.3. Simptomi disgrafije.....	17
5. PREVENCIJA DISGRAFIJE.....	18
5.1. Predpisačke vještine i sposobnosti.....	20
5.2. Govorno-jezični razvoj.....	22
5.3. Razvoj fine motorike i grafomotorike.....	26
5.4. Razvoj auditivne percepcije.....	30
5.5. Razvoj vizualne percepcije.....	31
5.6. Razvoj pažnje.....	32
6. ULOGA IGRE U PREVENCIJI DISGRAFIJE.....	34
6.1. Jezične igre.....	35
6.2. Vježbe za razvoj motorike i grafomotorike.....	37
6.3. Igre za vježbanje auditivne percepcije.....	39

6.4. Igre za vježbanje vizualne percepcije.....	40
6.5. Igre za razvoj pažnje.....	41
7. ZAKLJUČAK.....	44
8. LITERATURA.....	45
9. SAŽETAK.....	48
10. SUMMARY.....	49

1. UVOD

U ovom radu bit će riječi o disgrafiji kao jednoj od teškoća u učenju, uz poseban osvrt na važnost njezina ranog otkrivanja te prevenciju. Disgrafija je manje poznata teškoća u učenju koja se najčešće pojavljuje u kombinaciji s drugim teškoćama, najčešće s disleksijom i poremećajem pažnje. Klasificira se kao nemogućnost usvajanja vještine pisanja, odnosno otežano pisanje koje se manifestira poremećajem rukopisa.

Važnost uspješnog usvajanja te temeljne školske vještine je u tome što je ona, uz čitanje, glavno sredstvo stjecanja znanja i o njoj, osim akademskog uspjeha, ovisi i osobni uspjeh pojedinca.

Pisanje je složena aktivnost koja pred dijete stavlja mnoge mehaničke i tehničke zahtjeve. Zbog njezine kompleksnosti često se kod djece javljaju teškoće prilikom početnog pisanja, pri čemu je važno razlikovati obične početničke pogreške od onih pogrešaka koje upućuju na disgrafiju.

Najčešće teškoće s kojima se susreću osobe kojima je dijagnosticirana disgrafija su nečitljiv rukopis, slova okrenuta na pogrešnu stranu, zamjena slova sličnih oblika ili sličnog izgovora i nepravilno gramatički napisana rečenica.

Iako ju je moguće otkriti u predškolskoj dobi kada se primijete neka odstupanja od urednog razvoja predpisačkih vještina, disgrafija se većinom dijagnosticira u nižim razredima osnovne škole. Pravovremenom i primjerenom terapijom sprječava se teži oblik teškoće s kojim dolaze i veći problemi.

2. KRATKA POVIJEST I VAŽNOST PISANJA

Pisanje je posebna vrsta jezične djelatnosti koja služi komunikaciji među ljudima, a pisana komunikacija traži i dopušta zaustavljanje procesa (pisanja) u oblikovanju poruka (Rosandić, 2002).

U lingvistici, pismo se definira kao sustav vizualnih znakova za prijenos jezične poruke odnosno ono je vizualni ekvivalent govora (Hrvatska enciklopedija, 2017).

Pisanje, kao sposobnost bilježenja simbola, ima dugu povijest i ono je imalo veliku i značajnu ulogu u razvoju civilizacije. Početke pronalazimo već u IV.tis.pr.Kr. u jednoj od najrazvijenijih civilizacija tog vremena, u Mezopotamiji. Prvo pismo bilo je slikovno i u njemu je jedan grafički znak označavao ono što je i predstavljao. Kroz povijest pismo se mijenjalo. Od piktogramskog preko idiogramskog sve do fonetskog koje i danas upotrebljavamo, u kojem jedan znak (grafem) predstavlja jedan glas (fonem).

Pismenost je kroz povijest značila moć i bila je privilegija odabrane elite. Njezinim širenjem, tj.opismenjavanjem, čovječanstvo je napredovalo u svim poljima jer je ono omogućavalo da se informacije sačuvaju u vremenu te da se prenose sve dok se čuva ono na čemu je ona napisana.

Vladislavjević (1991) ističe da, lišeno fizičkih govornih elemenata (koje imaju glasovi) i preneseno s akustičnog na vizualni analizator, pismo je dobilo trajnost koju govor inače nema. Pismo prenosi govornu poruku i razvija se na osnovi govora, ali nije govor. No, pismo može ponovno postati govor, ako se s vizualnih kodova prevede na kod putem čitanja. Pismo je, znači, neka vrsta medija u kojem je sačuvana ljudska riječ.

Pismenost je omogućila uvid u cjelokupnu ljudsku povijest te prijenos i primanje informacija. Za većinu djece čitanje (kao druga osnovna komponenta pismenog govora) i pisanje ne predstavljaju nikakav problem, oni im dolaze spontano i lako te ih usvajaju u skladu sa svojom dobi. Drugoj djeci te vještine dođu malo teže, ali ih uspijevaju savladati uz određeni individualni rad i pristup. Ipak, postoji i manji broj djece kojima te vještine predstavljaju nesavladiv problem i kod njih se javlja potreba za stručnom pomoći koja bi im pomogla u ostvarivanju boljeg školskog uspjeha, a samim time i njihovu osobnom razvoju.

2.1. Pisanje kao psihofiziološki proces

Pismeno izražavanje nije nimalo jednostavna radnja, već je ono složena psihofizička aktivnost (Posokhova, 2007) koja zahtijeva suradnju različitih područja mozga koji su zaduženi za različite funkcije.

Kako bismo razumjeli disgrafiju i što dovodi do nje, moramo razumjeti sam proces pisanja, odnosno što je sve potrebno kako bi se napisala smisljena i gramatički točna rečenica. Razumijevanje tog procesa omogućuje nam shvatiti kako nastaju teškoće te kako ih učinkovito i sustavno ukloniti.

Dijete započinje pismeno izražavanje nakon što je uspješno usvojilo govor, a krajnji cilj je pravilno i smisljeno pisanje, tj. pretvaranje fonema u grafem (kodiranje). Kako bi se ono realiziralo, potrebno je sjediniti jezični sustav (rašćlanjivanje govora na rečenice, zatim na riječi i naposljetku rastavljanje riječi na glasove, tj. glasovna analiza i sinteza), vizualni (vizualno prepoznavanje oblika slova, svladavanje prostorne percepcije, razvijanje vizualnog pamćenja), intelektualni (pažnja, koncentracija, radna memorija), auditivni (slušna percepcija) i grafomotorni sustav (spretnost u finoj motorici, pravilno držanje olovke, pravilan položaj ruke pri pisanju), koji u početku dječjeg razvoja postoje svaki za sebe, ali se prilikom ove aktivnosti moraju povezati kako bi radnja bila uspješno izvedena. Iako postoje različite vrste pisanja (diktat, zapisivanje vlastitih misli, prepisivanje s predloška) i početna operacija je različita za svaku od njih, sam proces pisanja je većinom uvijek isti.

Prof. logoped Ilona Posokhova opisuje pismeno izražavanje kao psihofiziološki čin koji nije nimalo jednostavan te da bi se ono razvilo i napredovalo, potrebno je ovladavanje određenim temeljnim psihičkim sposobnostima koje omogućuju djetetu naučiti takvu složenu aktivnost.

Prema Posokhovej (2000:12-18), pisanje započinjemo odlukom da neku misao pretvorimo u pisanu riječ, dakle, prije nego što nešto napišemo moramo znati što želimo napisati, a za to je odgovoran intelekt. Nakon što smo odlučili što točno želimo napisati, mentalno pretvaramo misao (koja može imati vizualni oblik) u verbalni oblik odnosno rečenicu.

U tu je svrhu potreban dobro razvijen govorni jezik, prije svega dovoljan fond riječi i gramatika. Nakon toga rečenicu moramo zapamtiti i odvojiti je od ostalih mentalnih

sadržaja. Dakle, potrebna je sukcesivno slušno-verbalno pamćenje u koje ćemo je privremeno pohraniti pazeći pri tome na pravilan redoslijed riječi.

Tijekom pisanja kratkoročno, radno pamćenje je i dalje u upotrebi te nam pomaže u snalaženju u rečenici (koji smo dio napisali, a koji tek trebamo napisati). Bez toga bi svako ometanje u pisanju ili stanka značilo i poremećaj redoslijeda te bi to dovelo do uništavanja prvotne zamisli koju smo namjeravali prenijeti na papir. Osim pamćenja, važni su i pažnja i koncentracija koje služe tome da sprječavaju neke druge moguće pogreške (pisanje već napisanog ili preskakanje određenog dijela teksta). Prva radnja karakteristična za proces pisanja je analiza glasovnog sadržaja riječi. Tu je potrebna dovoljna zrelost i razvijenost fonemskog sluha koja se očitava u jasnom uočavanju svakog glasa koji sačinjava određenu riječ i njegovu razlikovanju od drugih sličnih glasova te pomaže u uočavanju redoslijeda glasova u riječi (položaj glasa u odnosu na druge glasove).

Nakon što se riječ podijeli u glasove, moramo svaki glas – fonem, pravilnim redoslijedom, pretvoriti u slovo – vizualni grafički simbol, grafem. U tu svrhu, potrebne su i dobro razvijena vizualno-prostorna percepcija, vizualna memorija, pažnja i sposobnost grafičke simbolizacije.

Kada se glas pretvori u slovo, u dodiru olovke s papirom potreban je precizan pokret rukom (grafem se pretvara u kinem) za što je potrebna određena motorička zrelost prstiju dominantne ruke koja omogućuje preciznost finih pokreta te vizualno-motorička koordinacija (koordinacija „ruka – oko“). Za vrijeme ispisivanja slova, uz kontrolu vizualne pažnje, sukcesivno slušno pamćenje mora biti aktivno kao bi i dalje čuvalo redoslijed glasova riječi te kako bi se iz vizualnog pamćenja moglo „izvući“ slovo koje slijedi.

Dakle, radnji je mnogo i sve mentalne funkcije koje su angažirane moraju se odvijati usklađeno. Kada se pojedine karike tog procesa ne odvijaju kako treba ili kada određene mentalne funkcije nisu u potpunosti formirane, tada se cijeli proces remeti.

3. TEŠKOĆE U UČENJU

Disgrafija je jedna od teškoća u učenju s kojom se najčešće susrećemo na početku formalnog školovanja, a odnosi se na nesposobnost smislenog i gramatički točnog pisanja.

„Termin 'teškoća u učenju' određuje se kao posebna teškoća u jednom području učenja kod djeteta koje je uspješno u drugim područjima. Te se teškoće često nalaze u obiteljima, a pojavljuju se u svim rasnim skupinama neovisno o ekonomskom podrijetlu“(D. Hudson, 2018:12).

Problemi u usvajanju znanja najčešće dolaze do izražaja u razdoblju kada dijete krene u školu. Iako je dijete učilo i stjecalo znanje i prije polaska u školu i problem se mogao primijetiti i u toj predškolskoj dobi, teškoće u učenju najčešće se dijagnosticiraju u nižim razredima osnovne škole. Neki od znakova upozorenja koji se javljaju u predškolskoj dobi, a mogli bi ukazivati na dijete s teškoćama u učenju su: kasniji razvoj govora, problemi s izgovorom riječi, problemi s brojanjem, problemi s prepoznavanjem slova, nemogućnost pamćenja najjednostavnijih dječjih pjesmica, teško razumijevanje i praćenje uputa, problemi u crtanju i precrtavanju oblika i slično. Takva su djeca često impulzivna i frustrirana, vrlo aktivna, ali ne mogu se koncentrirati na određenu aktivnost, često imaju problema u međuljudskim odnosima, dijete postaje ljutito, uzbuđeno ili povučeno u društvu svojih vršnjaka jer ne zna kako izraziti ono što bi željelo. Ako se problem ne identificira što je ranije moguće, teškoće bi mogle negativno utjecati na dijete, na njegovo samopouzdanje, stav prema školi i učenju.

U svemu tome važno je znati da kad dijete ima teškoća u učenju to znači samo da ono uči na drugačiji način i različitom brzinom od svojih vršnjaka, odnosno ne može savladati temeljne školske vještine (čitanje, pisanje i služenje brojevima) u vremenu koje je za to predviđeno i na način koji je većinu djece doveo do njihova uspješnog savladavanja (Posokhova, 2007). Neki imaju manje probleme s učenjem koje će uz individualnu pomoć lako riješiti dok je drugima potrebna pomoć stručnjaka kako bi se ono riješilo. Djeca s teškoćama u učenju nisu automatski ni lijena ni manje inteligentna ili sposobna, već ona uče svojim tempom i na neki svoj način. Najčešće se kod djece dijagnosticiraju sljedeće teškoće: disleksija, disgrafija, diskalkulija i dispraksija.

3.1. Disleksija

Disleksija je, prema definiciji Orton Dyslexia Society, jedna od nekoliko teškoća u učenju. To je jezično utemeljen poremećaj konstitucijskog podrijetla koji obilježavaju teškoće u kodiranju pojedinih riječi, a koje obično odražavaju nedostatne sposobnosti fonološke obrade. Teškoće u dekodiranju pojedinih riječi su neočekivane s obzirom na dob i ostale kognitivne i akademske sposobnosti, one nisu rezultat općih razvojnih ili senzoričkih teškoća (Hrvatska udruga za disleksiju, 2018).

Laički rečeno, disleksija je poremećaj pri čitanju. Osobe kod kojih postoji disleksija dostignuta razina čitanja nije u skladu s njihovom dobi, inteligencijom i obrazovanjem, odnosno ta je razina niža od očekivane.

Podrijetlo riječi *disleksija* nalazimo u grčkom jeziku i nastala je spajanjem dviju riječi: „dys“, koja označava teškoću, neprimjerenost i „lexis“, koja označava riječ, odnosno jezik (Hudson, 2018).

Često se otkrije zbog velike razlike između učenikovih dobrih usmenih, a loših pismenih sposobnosti. Unatoč djetetovoj inteligenciji, radu i učenju, rezultati su uvijek ispod očekivanih.

Najčešći pokazatelji disleksije su sporo i netočno čitanje, nerazumijevanje pročitano (koncentrirani su na dešifriranje riječi, a ne na cjelinu pročitano), zamjene riječi koje slično izgledaju, osjećaj straha zbog veće količine teksta ili sitnijih slova, zamjena slova u riječi, nedosljednost u sricanju iste riječi unutar određenog teksta, zamjena sličnih slova (b i d, g i k), sporo i netočno pisanje (ne može istovremeno razmišljati o sadržaju riječi i sricanju), zamjena simbola u matematičkim zadacima (+ i x), slaba koncentracija, sklonost panici kod pritiska te nesklad usmenog i pismenog.

3.2. Diskalkulija

Diskalkulija je specifična teškoća u učenju koja označava snižene matematičke sposobnosti, odnosno teškoće u usvajanju matematičkih znanja. To je stanje poput disleksije, ali s brojevima. Osobe s diskalkulijom imaju teškoća s računanjem i aritmetikom (što nije povezano sa stupnjem njihove ukupne inteligencije), a može se definirati kao stanje koje utječe na sposobnosti stjecanja matematičkih vještina (Hudson, 2018).

Prepoznata je kao zasebna specifična teškoća u učenju tek 2004.god. Dolazi od grčkih riječi „dys“, koja označava teškoću, i „calculia“, koja znači računati (Hudson, 2018).

Dijete koje ima diskalkuliju prepoznaje se najčešće po velikoj razlici u usmenim i pismenim zadacima koji uključuju računanje i brojeve. Teškoće se mogu uočiti već kod neuspješnog usvajanja predmatematičkih vještina, razvrstavanja predmeta, nizanja po određenom redoslijedu, problema s vizualnim grupiranjem predmeta, nemogućnost preciznog procjenjivanja, neprepoznavanja koji su brojevi veći ili manji od drugih, zamjene brojeva koji slično izgledaju (6 i 9, 8 i 3), a kod školske djece javljaju se problemi kod osnovnih računskih operacija, računanja na prste, zamjena mjesta brojkama u brojevima, nemogućnost računanja napamet, teško pamćenje matematičkih znakova (+ i x, (i)), sklonost pogađanja točnog odgovora, panika kad je učenik pod pritiskom, a često je i netočno određivanje koliko je sati.

3.3. Dispraksija

Dispraksija je posljedica neurobiološkog poremećaja kod kojeg su fina motorika (kontrolira precizne kretnje) i gruba motorika (kontrolira pokrete cijelog tijela) znatno ispod očekivanog nivoa u odnosu na uzrast i inteligenciju osobe.

Osobe s dispraksijom imaju teškoća s mišićnom koordinacijom i kretanjem. Sami mišići su normalni, ali dispraksija je posljedica poremećaja moždanog ožičenja. Dispraksija može pogoditi fine motoričke vještine koje kontroliraju precizne kretnje, osobito ruke, ili krupne motoričke vještine koje kontroliraju pokrete cijelog tijela. Dispraksija također pogađa vještine izvršnih funkcija, što stvara probleme u organizaciji, kratkoročnom pamćenju, planiranju i socijalnim odnosima (Hudson, 2018).

Riječ *dispraksija* podrijetlo nalazi u grčkom jeziku i nastala je spajanjem riječi „dys“, koja znači teškoću, i „praxia“, koja znači činiti (Hudson, 2018).

Osobe s dispraksijom mogu također imati i teškoće koje nisu motoričke prirode, a koje utječu na njihove svakodnevne aktivnosti kao što su slabo pamćenje (uputa ili rutina, imena, informacija), problemi s organizacijom (praćenje rasporeda, točnost, zbunjenost u prostoru i vremenu) te preosjetljivost ili smanjena osjetljivost na poticaje osjetila (svjetlost, zvuk, dodir, okus i miris) (Hudson, 2018).

4. DISGRAFIJA – specifični poremećaj u pisanju

Disgrafija je specifični poremećaj u pisanju pod kojim se podrazumijeva stabilna nesposobnost djeteta da svlada vještinu pisanja (prema pravopisnim načelima nekog jezika), koja se očituje u mnogobrojnim, trajnim i tipičnim pogreškama. Teškoće, odnosno pogreške, nisu povezane s neznanjem pravopisa i trajno su prisutne bez obzira na dovoljan stupanj intelektualnog i govornog razvoja, normalno stanje osjetila sluha i vida te redovno školovanje (Posokhova, 2000).

Riječ *disgrafija* izvedena je iz grčkog jezika te označava teškoću (grč.*dys*) u pisanju (grč.*graphia*). Disgrafiju karakterizira problem pretvaranja misli u pisane riječi, odnosno problem je u konstantnim i neuobičajenim pogreškama koje se ne mogu prevladati. Općenito, radi se o zaostajanju u vještini pisanja na godinu i pol do dvije godine (do dva školska razreda) od razine usvajanja ostalih školskih predmeta i vještina (Posokhova, 2000).

Važno je razlikovati specifične i nespecifične pogreške u pisanju jer nije svaka pogreška znak za uzbunu da se radi o teškoći. Početak svladavanja pisanja obiluje početničkim pogreškama koje su zajedničke velikom broju djece i njih je moguće ispraviti kroz pravilnu poduku. Također, problemi u pisanju koji se javljaju kao posljedica nekog poremećaja (poremećaj vida, sluha ili mentalna zaostalost) ne pripadaju u sferu disgrafije jer te teškoće nisu primarni simptomi već su one uzrokovane nekim drugim poremećajem.

Vrlo se često na početku školovanja pojavljuje „lažna disgrafija“ koja se dijagnosticira u slučajevima djece koja nisu pohađala vrtić te tako stekla predpisačke vještine, kod djece koja su zanemarivana i koja su odrastala u socijalno nestabilnim obiteljima te u djece čiji materinji jezik nije jezik kojim se piše u školi, odnosno koja su pripadnici nacionalnih manjina. Razlika u svim tim pogreškama i onim disgrafičnim je u njihovoj brojnosti i stabilnosti. Također, disgrafične pogreške ne nestaju i ne mogu se ispraviti bez stručne pomoći.

Dugo se smatralo da djeca s disgrafijom boluju od jednog oblika zaostajanja u mentalnom razvoju i na taj način su se i odnosili prema njima (Posokhova, 2000). Znanstveno proučavanje teškoća u pisanju (i čitanju) počelo je tek krajem XIX.st. kada je školovanje postalo dostupno većini populacije te je prestalo biti privilegija

elite. Potreba za proučavanjem disgrafije kao posebne teškoće javila se kada je otkriveno da se problem javlja kod djece normalnog intelektualnog razvoja koja nemaju problema u drugim područjima.

Nakon što je engleski liječnik Morgan 1896.god. opisao slučaj četrnaestogodišnjeg dječaka, koji je unatoč velikim teškoćama u pisanju bio vrlo uspješan u drugim područjima, javilo se mnogo sličnih slučajeva, a 1957.god. J. Hinchelwood prvi je upotrijebio termine „aleksija“ koji je označavao teškoću u čitanju te „agrafija“ kao teškoća u pisanju. Problematikom disgrafije sve su se više, osim medicinara, počeli baviti i psiholozi i prosvjetni radnici te su uočene mnoge popratne teškoće koje se javljaju kod djece s disgrafijom, a koje ranije nisu bile dovedene u vezu s tom teškoćom (npr. nemogućnost brojanja po redu, nabrojanja dana u tjednu ili mjeseca u godini). Također se pojavilo „stupnjevanje“ te teškoće, odnosno razlikovanje lakših i težih slučajeva (disgrafija – agrafija). Kasnija istraživanja u prvoj polovici XX.st. pokazala su prve naznake da je poremećaj u čitanju i pisanju povezan s nedovoljnom razvijenošću određenih temeljnih predintelektualnih funkcija te je popraćen nizom drugih teškoća koje su se stvorile na istom temelju (Posokhova, 2000).

4.1. Uzroci disgrafije

Disgrafija je složeni sindrom koji se ne ograničava samo na poteškoće u ovladavanju pisanjem, već uključuje nedostatke razvoja određenih komponenti usmenog govora, emotivnu nezrelost djeteta te nedovoljnu formiranost određenih intelektualnih funkcija (najčešće sposobnosti reproduciranja ritmova, sukcesivnih funkcija i mikromotorike prstiju) koji zajednički čine funkcionalni temelj procesa pisanja (Hudson, 2009).

Osim što uzrok disgrafije može biti nedovoljna razvijenost određenih funkcionalnih sustava koji su važni za uspješno ovladavanje vještinom pisanja, uzrok može biti i neprimjerena metoda koja se koristi prilikom učenja.

Simptomatologija specifičnih poremećaja u čitanju i pisanju sastoji se od različitih psiholoških i neuroloških pojava i fenomena koji obuhvaćaju ne samo poteškoće u ovladavanju čitanjem i pisanjem, već cijeli sindrom poremećaja senzornih, motornih, kognitivnih funkcija, emocija i volje u djeteta. Djeca s disgrafijom imaju normalan intelekt (u granicama normale) i lagane neurološke smetnje koje pokazuju jasne znakove nezrelosti i sporijeg sazrijevanja pojedinih psihičkih funkcija. To se stanje zove „minimalna moždana disfunkcija“ koja je karakteristična za svu djecu koja pripadaju skupini djece sa specifičnim teškoćama u učenju (Posokhova, 2000).

Dakle, radi se o vrlo malom poremećaju u radu mozga (u svakom pojedinačnom slučaju mehanizam je drugačiji) koji neznatno narušava sazrijevanje određenih psihičkih funkcija u djeteta i dovodi do specifičnih poteškoća u učenju. U većini slučajeva radi se o funkcionalnom poremećaju koji nastaje kao rezultat zaostajanja u sazrijevanju određenih moždanih sustava (Posokhova, 2000).

Prije svega, uočava se fenomen psihičke nezrelosti koja je povezana s neravnomjernim razvojem pojedinih senzomotornih te intelektualnih funkcija. Dakle, psihički razvoj te djece je neusklađen, pojedine psihičke funkcije kasne u svom razvoju ili su djelomično poremećene, pa se tako remeti uspostavljanje čvrstih funkcionalnih sustava u radu mozga (Posokhova, 2000).

4.2. Oblici disgrafije

Disgrafija se pojavljuje u različitim oblicima, a svaki oblik karakterizira dominantna teškoća.

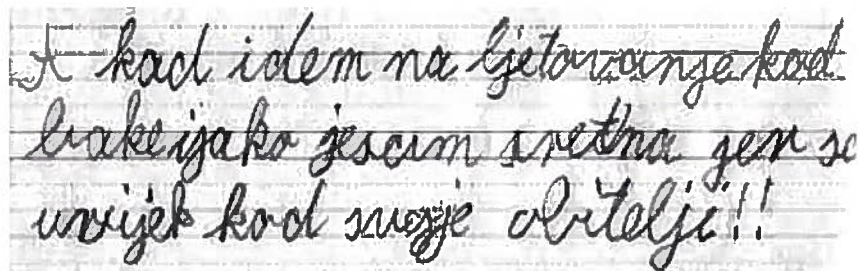
- 1) Prema uzrocima nastajanja (Posokhova, 2007) disgrafija može biti:
 - a) nasljedna disgrafija – uzrok je genska sklonost ovoj teškoći odnosno postoji biološka podloga, rijetko se pojavljuje u ovom obliku te se često može spriječiti
 - b) teškoće u pisanju do kojih dolazi zbog nepovoljnih vanjskih čimbenika koji djeluju na dijete u razvoju
 - c) kombinirani oblik disgrafije – najčešći uzrok, a pretpostavlja kombinaciju genske predispozicije i nekoliko štetnih vanjskih čimbenika.

- 2) Prema stupnju izraženosti (Posokhova, 2007) disgrafiju dijelimo na:
 - a) laka disgrafija – postoje manje promjene u pisanju
 - b) izražena disgrafija – postoje velike promjene u rukopisu
 - c) agrafija – potpuna nesposobnost pisanja.

- 3) Prema dominantnom sindromu (Posokhova, 2007) disgrafija može biti:
 - a) fonološka disgrafija – kada su pogreške u pisanju uzrokovane teškoćama u izgovoru glasova, a prepoznaju se po zamjenama i miješanju slova i glasova koji slično zvuče i slično se izgovaraju. Fonološka disgrafija dijeli se na artikulatorno-akustičku disgrafiju, koja se prepoznaje po tome što osoba piše onako kako izgovara, odnosno neispravan govor se preslikava u pogrešno napisanu riječ (npr. riba – liba) i fonemsko-akustičku disgrafiju kod koje je usmeni govor normalno razvijen, ali fonematski sluh nije na potrebnom stupnju razvoja te je problem u nerazvijenom slušnom razlikovanju glasova koji se slično izgovaraju i slično zvuče (npr. zagonetka – sagonetka)
 - b) jezična disgrafija (Slika 1.) – kada pogreške u pisanju nastaju na razini riječi i rečenice te su uzrokovane nedovoljno razvijenim govorom. Jezična disgrafija dijeli se na disgrafiju jezične analize i sinteze, koja je ujedno i

najčešći oblik disgrafije, a javlja se uslijed neformiranosti jezične analize i sinteze na svim stupnjevima, odnosno rastavljanja rečenice na riječi, riječi na morfeme – korijen, prefiks, sufiks te riječi na slogove i foneme (npr. zaplakao – za plakao, automobil – auto mobil, jaje – ja je) i na disgramatičnu disgrafiju koja se manifestira u pogreškama na razini rečenice, odnosno radi se o poremećaju gramatičkog oblikovanja riječi i rečenica, a problem je u neispravnoj promjeni riječi prema kategorijama broja, roda, padeža i vremena (npr. u hladnu vodu – u hladna vodu, Hrvatsko zagorje – Hrvatska zagorje).

Slika 1. Primjer jezične disgrafije

Izvor: preuzeto <http://hud.hr/disgrafija/>

- c) Vizualna disgrafija (Slika 2.) – nastaje uslijed nedovoljne razvijenosti vizualno-prostorne percepcije, poremećaja vizualne memorije te prostornog razlikovanja. Problem nastaje u verbaliziranju riječi koje imaju prostorno i vremensko značenje (npr. ispred – iza, kratak – dugačak) te miješanju i deformiranju vizualno sličnih slova (npr. b – d, n – u, b – p). Za ovaj oblik disgrafije karakteristično je i zrcalno pisanje koje se često javlja kod djece na samom početku školovanja, ali kod njih ono spontano nestaje i ustanovljuje se „normalno pisanje“.

Slika2. Primjer vizualne disgrafije

DIKTAT
KRUH JE NEŠTO LIJEPO,
LIJEPO KAO CJET, KRUH JE
NEŠTO LIJEPO, VOLI GA
CJELI SVIJET.

Izvor: preuzeto s <http://hud.hr/disgrafija/>

d) Motorička disgrafija (Slika 3.) – nastaje iz nerazvijenih i nekoordiniranih grafomotornih pokreta ruke, a karakterizira ga nečitljiv rukopis. Teškoća se ne pojavljuje prilikom usvajanja grafema, već na stupnju prijevoda grafema u kinem. Javlja se nemogućnost automatiziranja poteza pisanja koji se očituje u dopisivanju elemenata slova, sporom pisanju te neravnom i neujednačenom pisanju. Često se u pitanje dovodi sam rukopis kao takav, a ne sadržaj.

Slika3. Primjer motoričke disgrafije

ČISTOG PANA
ŠKAKL
ČUP-KUP - TURKLI

Izvor: preuzeto s <http://hud.hr/disgrafija/>

4.3. Simptomi disgrafije

Iako se simptomi razlikuju od pojedinca do pojedinca, ovisno o tipu disgrafije, mogu se uočiti neke specifičnosti koje nam pomažu u njezinu otkrivanju, a to su (Hudson, 2018):

- usporeno pisanje
- često brisanje i ispravljanje riječi
- česte gramatičke pogreške
- nepravilni razmak između riječi, odnosno razlamanje riječi
- nedovoljno uočavanje razlika između slova prilikom čega dolazi do njihove zamjene (kako grafički, tako i fonetski sličnih slova)
- neuredan rukopis
- tekst loše postavljen u prostoru, bez margina, redovi su polomljeni i nisu u ravni
- neujednačen prostor između riječi
- slova su neskladna i nejednake veličine
- umetanje i izostavljanje slova, izvrtanje redoslijeda slova
- nepravilno ili nespretno držanje olovke
- grčenje šake i bolovi u rukama prilikom pisanja
- iskrivljeni položaj šake, ruke i cijelog tijela.

5. PREVENCIJA DISGRAFIJE

Vještina komuniciranja, u usmenom i pismenom obliku, jedna je od osam ključnih kompetencija koje svaki pojedinac treba posjedovati kako bi uspješno sudjelovao u društvenom životu i važan je čimbenik kako u privatnom, tako i u profesionalnom razvoju.

Osnovnim se jezičnim odgojem i obrazovanjem nastoji razvijati djetetova govorna i pisana uporaba jezika, njegovo slušanje i čitanje, koje je u skladu s razvojnim obilježjima i mogućnostima (Visinko, 2014). Neuspjeh na tom području je kočnica u mnogim aspektima djelovanja, nedostupnost određenim oblicima komuniciranja, ograničenost u izboru zanimanja te samim time i zapošljavanju.

Iako u današnje vrijeme postoje logopedске terapije koje uspješno rješavaju problem disgrafije te je povećana svijest o njezinu postojanju, moramo se zapitati kako djelovati i što poduzeti kako bi se pojava teškoća u pisanju svela na minimum, odnosno kako se ne bi pojavila u nekom težem obliku čije je uklanjanje onda teže i dugotrajnije.

Suvremena medicina i edukacijska rehabilitacija većinom su usmjerene na liječenje, odnosno korekciju i rehabilitaciju poremećaja, a gotovo se sva sredstva dodijeljena zdravstvu troše na liječenje već nastalih patoloških pojava. Kako je svaku poteškoću bolje spriječiti nego liječiti, prevencija bi trebala biti jedan od najvažnijih zadataka (Posokhova, 2008).

Kako bi se prevenirala disgrafija, moraju se poznavati razvojne faze djeteta te aktivno sudjelovati u njima. Svaka faza je jednako važna i zato bi trebalo što je više moguće biti uz dijete kako bi se uočile moguće pogreške te ga se usmjerilo na ispravno usvajanje određenih vještina. Ponekad je naivno misliti da će se određena pogreška sama ispraviti tijekom vremena jer se često na te manje pogreške, koje su bile lako otklonjive, nadovezuje još poneka manja ili veća i tada dolazi do teškoća koje tijekom vremena prerastaju u problem.

Postoje tri razine prevencije i one obuhvaćaju sprječavanje nastanka odstupanja u određenoj vještini, sprječavanje prijelaza već nastalog odstupanja u kronično stanje te socijalnu adaptaciju osobe s poteškoćama i sprječavanje nepoželjnih popratnih psiholoških pojava. U prevenciji prve, ujedno i najvažnije razine, najveću ulogu imaju

roditelji (Posokhova, 2008). Roditelj je taj koji treba djetetu omogućiti poticajnu sredinu, raznovrsne sadržaje i iskoristiti priliku da kroz razne svakodnevne životne situacije razgovara s djetetom, objašnjava i daje odgovore. Roditelji imaju važnu ulogu u oblikovanju djetetovih vještina, jer mu već od rođenja pružaju mogućnost oponašanja. Takav način stjecanja znanja djetetu će poslužiti kao odskočna daska za razvoj i proširenje njegovih vlastitih vještina (Muter, Likierman, 2007).

Pri tome ne možemo ne spomenuti i neizostavnu ulogu faktora vezanih za obitelj (njihove navike, ekonomski status, aktivnosti vezane za čitanje i pisanje), kao i važnost kvalitetne okoline koja je djetetu poticaj.

Uredan kognitivni, motorički, govorno-jezični te socioemocionalni razvoj temelj su za učenje pisanja. Ono zahtijeva integraciju i obradu informacija iz auditivnog, vizualnog te motoričkog kanala, naravno uz postojanje želje, volje i intrinzične motivacije za učenjem i spoznavanjem. Dijete je, kroz svoj rast i razvoj, okruženo ljudima, stvarima i pojavama s kojima ulazi u interakciju kroz koju dolazi do određenih saznanja. Poticano je raznim audio-vizualnim stimulansima koji mu omogućuju razvoj auditivne i vizualne percepcije, istražuje prostor čime ovladava prostornim odnosima, manipulira predmetima različitih oblika i veličina koji mu omogućuju razvoj motorike ruku i prstiju, a kroz fizički kontakt s drugim ljudima razvija socioemocionalne odnose. Integracija brojnih predvještina te ovladavanje njima omogućuje djetetu započeti s učenjem pisanja te se uspješno nosi sa svime što mu ta nepoznanica donosi.

5.1. Predpisačke vještine i sposobnosti

Pisanje je jezična djelatnost koja uključuje tjelesnu i psihičku djelatnost te pretpostavlja skup znanja i vještina. Ono primarno pretpostavlja poznavanje slova određenog jezika i pisma, a zatim i pravopisnih znakova, pravopisnih pravila, glasovnoga, gramatičkoga i rječničkoga ustroja određenoga jezika i zakonitosti oblikovanja teksta (Rosandić, 2002).

Spremnost za školu podrazumijeva određeni stupanj zrelosti u više područja, koji je potreban djeci za svladavanje zahtjeva u školskom sustavu. Za polazak u školu je, uz ostale vještine i sposobnosti, potrebno usvojiti predvještinu pisanja kao preduvjet za uspješan početak pisanja (Filić, Kulundžić, Vidović, 2017).

Razvijanje kulture pisanja započinje, u pravilu, u školskoj dobi, ali tome prethode mnoge pripreme u obliku svladavanja predpisačkih vještina koje dijete usvaja u svom predškolskom razdoblju.

Predpisačke vještine podrazumijevaju osjetljivost za smisao i karakteristike pisanog teksta (Anđelić, 2018), a stječu se, osim sustavnim i planiranim poučavanjem, kroz igru i neposredno iskustvo djeteta tijekom njegova razvoja. Pripreme za pisanje traju godinama prije nego do „pravog“ pisanja uopće i dođe, a o njima će ovisiti uspješnost svladavanja pisane riječi.

Djeca se s pismom susreću još u najranijoj dobi, najčešće kroz slikovnice.

Kad se djeca susreću s pisanom riječi preko slikovnice ili natpisa u okolini, ona počinju razvijati važne pojmove pismenosti. Naprimjer, nauče da ono što je izrečeno može biti i napisano, te da je propisan način na koji se nešto može napisati. Dok listaju slikovnice, djeca nauče razlikovati tekst od slike. Također uče da tekst pratimo slijeva nadesno i odozgo prema dolje, uče oblike i razmještaj riječi, uočavaju granice među riječima i naposljetku počinju shvaćati da su riječi sastavljene od slova, odnosno glasova (Hieronymus, Moomaw, 2008).

Kao i kod učenja ostalih vještina, i kod pisanja se pojavljuje pravilan obrazac te su faze u razvoju pisanja predvidive iako se tempo razlikuje od pojedinca do pojedinca. Dijete svoje prve pisane tragove ostavlja još kao dvogodišnjak ili ranije, ali o početku

pravog pisanja možemo govoriti tek u njegovoj ranoj predškolskoj dobi, tj. oko djetetove pete godine života.

Potrebno je usvojiti nekoliko predvještina koje su temelj za pravilno i gramatički točno pisanje te se na osnovi njihove razvijenosti, odnosno nerazvijenosti, u određenoj dobi mogu prepoznati pojedinci kod kojih postoji mogućnost da će imati problema u pismenom izražavanju.

Kako bi dijete moglo uspješno započeti s pisanjem, važan je njegov uredan razvoj na područjima pažnje i koncentracije, pamćenja, auditivne i vizualne percepcije, motorike i grafomotorike te uredan govorno-jezični razvoj, a ako dođe do poremećaja u nekom od tih područja, postoji velika mogućnost da će dijete imati poteškoća prilikom početnog usvajanja vještine pisanja.

5.2. Govorno-jezični razvoj

Govor označava mentalnu sposobnost koja omogućuje ljudskom biću da se u komunikaciji služi organiziranim simboličkim sustavima kao što je jezik.

Mesec (2000) definira govor kao osnovni način komunikacije među ljudima, a preduvjeti za njegov razvoj su dobro zdravlje, uredno razvijeni govorni organi, uredan sluh, uredan intelektualni razvoj te stimulatивно okruženje.

Govor se razvija po predvidivim etapama (Tablica 1.), a kao što za svaku funkciju postoji određeno senzitivno razdoblje kada se ta funkcija najintenzivnije razvija, tako se za razvoj govora to razdoblje događa u prve tri godine života. Iako dijete u svojoj prvoj godini ne govori, u tom su razdoblju govorno-jezični poticaji izuzetno važni. Slušanjem glasova iz okoline ono prepoznaje ugodne od neugodnih i poznate od nepoznatih glasova te na njih reagira, a kako raste tako stječe sposobnost imitacije glasova, slogova te izgovaranje prvih riječi.

Tablica 1. Kalendar jezično-govornog razvoja

Dob djeteta	Uredan govorno-jezični razvoj	Simptomi usporenog razvoja
0 – 3 mjeseca	- raspoloženja izražava glasanjem, smijanjem i plakanjem - sluša glasove i druge zvukove	- ne reagira na jake zvukove
3 – 9 mjeseci	- igra se govornim organima, stvara mnoštvo glasova - javlja se slogovanje, npr. mamama, bababa	- izostaje reakcija na poznati glas - nakon 6. mj. ne imitira glasove odraslih - ne smije se glasno
9 – 15 mjeseci	- razumije jednostavne upute i izvršava ih, npr. daj loptu - slogovanje je bogato i sliči pravim riječima, npr. ma-ma, da-da, ba-ba - javlja se prva riječ sa značenjem - imitira nove zvukove i radnje - pogledom traži imenovani predmet - gestom pokazuje što želi - reagira na svoje ime	- ne brblja ili je brbljanje siromašno - ne odaziva se na svoje ime - ne javlja se prva riječ sa značenjem - nema kontakt očima sa sugovornikom
15 – 18 mjeseci	- govori od 5 do 20 riječi, riječi su uglavnom imenice - ponavlja riječi i fraze kao „daj piti“, „tata pa-pa“ - pokazuje 2 ili više predmeta na slici	- ne razumije „pa-pa“ i ne govori - ne razumije „ne“ - ne razumije geste i ne koristi ih - ne govori najmanje 5 riječi - ne razumije jednostavne upute i

	<ul style="list-style-type: none"> - govori „pa-pa“ i još neke ritualne riječi - protestira s „ne“ odmičući se 	jednostavna pitanja
18 mj. – 2 god.	<ul style="list-style-type: none"> - koristi oko 50 prepoznatljivih riječi - zna pokazati i imenovati svakodnevne stvari - kombinira dvije riječi u rečenicu - počinje koristiti glagole i pridjeve - razumije pitanja tko, gdje, što - na pitanja odgovara s „da“ ili „ne“ - koristi jednu riječ ili kratke faze za izražavanje emocija 	<ul style="list-style-type: none"> - ne slijedi i ne razumije jednostavne upute poput „dođi ovamo“, „donesi“ - ne imitira riječi i radnje odraslih - ne pokazuje dijelove tijela na upit - nema početka kombinatoričke igra (sastavljanje dva predmeta u međudnose) i simboličke igre (igre pretvaranja)
3 – 4 god.	<ul style="list-style-type: none"> - koristi rečenicu od 3 do 4 riječi - postavlja pitanja zašto, kada, što ako - priča kraće priče, komentira događaje - odgovara na uputu koja uključuje tri radnje, npr. „idi u sobu, nađi loptu i donesi je“ - upotrebljava zamjenice - zna svoje ime, dob i spol 	<ul style="list-style-type: none"> - rječnik je siromašan - ne izgovara većinu glasova - okolina ga ne razumije - na razumije dvostruke i trostruke upute - nema interakcije s drugom djecom
4 – 5 god.	<ul style="list-style-type: none"> - priča duge priče - odgovara adekvatno na pitanja koliko, kako - pita za značenje riječi - mehanički broji do 10 - koristi rečenicu od 4 do 6 riječi - koristi sve vrste riječi gramatički pravilno 	<ul style="list-style-type: none"> - ima mali fond riječi kojim se koristi - rečenica je jednostavne strukture - prisutne su česte gramatičke pogreške - izostavlja glasove - ne razumije značenje riječi - ne poznaje boje
5 – 6 god.	<ul style="list-style-type: none"> - izgovor svih glasova je pravilan - koristi složene rečenice sa svim vrstama riječi gramatički pravilno - ima koncepte vremena danas, jučer, sutra, ujutro, navečer - prisutan je interes za slova, knjige - prepoznaje i imenuje brojke i slova - zna napisati svoje ime 	<ul style="list-style-type: none"> - prisutne su pogreške u izgovoru glasova - prisutne su gramatičke pogreške - ima teškoća u razumijevanju i uporabi pojedinih kategorija riječi kao npr. prijedloga (iza, ispod, pored), riječi sa suprotnim značenjem (široko – usko)
6-7 god.	<ul style="list-style-type: none"> - lako koristi složene rečenične strukture - prisutan je pojačan interes za slova, pisanje - usvaja fonološku svjesnost/slušnu analizu i sintezu: može izdvojiti prvi i zadnji glas u riječima, rastaviti riječ na glasove, spojiti glasove u smislenu riječ - uspostavlja se veza slovo – glas - poznaje slova, počinje pisati 	<ul style="list-style-type: none"> - rječnik je siromašan - rečenica je jednostavne strukture - ne razumije apstraktne pojmove - ne razlikuje slova i brojke - nije usvojena glasovna svjesnost - teško pamti

Izvor: Andrešić D., Benc Štuka N., Gugo Cervar N., Ivanković I., Mance V., Mesec I., Tambić M., 2010., *Kako dijete govori*

Na govorno-jezični razvoj, osim fizičkih i osobnih faktora, najveći utjecaj ima onaj socijalni koji se odnosi na ljudsko okruženje i na koji možemo najviše utjecati. Dijete najlakše govor usvaja oponašajući sve ono što ga okružuje, a kvalitetna govorna okolina je upravo ono što mu omogućuje najbolji razvoj na tom području.

Da bi neko dijete naučilo govoriti i ovladalo materinskim jezikom, ne trebaju mu lekcije, pomagala, posebni poticaji ili upute. Zapravo sve to može imati i suprotan efekt, dosađivati djetetu ili ga odvrćati od jezika. Umjesto toga, glavno sredstvo koje će ono trebati u govorno-jezičnom razvoju je komunikacija s roditeljima (Apel, Masterson, 2004).

Roditelji su djeci primarni govorni uzor i oni su ti koji bi trebali djetetu osigurati poticajnu sredinu, okružiti ga mnoštvom raznolikih stimulativnih situacija u kojima djetetu treba što više objašnjavati, razgovarati s njim, poticati ga na verbalnu komunikaciju i na aktivno sudjelovanje u razgovorima.

Osim obiteljskog okruženja koje je djetetu najpoznatije, na njega utječe i ono vrtičko u kojem su od velike važnosti komunikacijske veze između odgojitelja i djeteta te djece međusobno. Odgojitelj je stručno osposobljena osoba koja organizira različite situacije i kreira raznovrsne aktivnosti kako bi s djetetom ostvario verbalnu komunikaciju te je osoba koja djetetu pruža pravilan govorni model.

I u govornom razvoju, igra je glavno sredstvo koje djetetu pruža priliku za usvajanje govora na nenametljiv i djetetu najprirodniji način. Posebno se to odnosi na jezične igre čiji je cilj razvoj komunikacijskih vještina kod djece, razvoj boljeg izgovora te bogaćenje i proširivanje rječnika. Najčešće jezične igre su igre rime, igre riječima, pogađanje koji je glas prvi/posljednji u zadanim riječima, spajanje glasova u riječ (glasovna sinteza), rastavljanje riječi na glasove (glasovna analiza), igre brojalicama, opisivanje slika, prepričavanje doživljaja i slično.

Tijekom prvih šest godina života, dijete će usvojiti osnove komunikacije koje će mu koristiti cijeli život. Kako odrasta, jezik će mu i dalje biti središte za većinu onoga što radi. Kako njegove jezične vještine jačaju, bolje će moći izražavati svoje osjećaje, objašnjavati ideje i misli, slijediti svoje interese i talente, učiti u školi i izvan nje, zastupati sebe i svoje interese, pomagati i ohrabrivati druge, skupljati informacije (Apel, Masterson, 2004).

Iako kod većine djece put usvajanja jezika i govora prolazi bez teškoća, kod pojedine djece mogu se uočiti zaostajanja, odnosno razvoj ne prati predviđeni kalendar ili se javljaju jezične teškoće, poremećaji glasa, ritma i tempa govora. Različiti su uzroci tih odstupanja, od raznovrsnih oštećenja do zanemarivanja i zlostavljanja djeteta. Važno je znati da rano prepoznavanje odstupanja može spriječiti nastanak poremećaja koji se kasnije mogu odražavati na cjelokupni djetetov razvoj. U takvim slučajevima važno je biti podrška djetetu, ne posramljivati ga niti ga ispravljati, ohrabrivati ga i poticati na samostalnost, ne prekidati ga dok govori i upozoravati na pogreške, ne govoriti umjesto njega i ne završavati njegove rečenice te na primjeren način razgovarati s njim o problemu.

5.3. Razvoj fine motorike i grafomotorike

Uredan grafomotorički razvoj djeteta preduvjet je za početak pisanja (Tablica 2.). Njemu prethodi kompletan motorički razvoj koji započinje razvojem krupne motorike (odnosi se na sposobnost izvođenja kontroliranih pokreta ruku, nogu i tijela – sjedenje, puzanje, hodanje, penjanje, trčanje...) te se taj proces nastavlja razvojem fine motorike da bi se na kraju djeteta usavršilo u grafomotorici.

Kaliman (2017) definira finu motoriku kao niz koordiniranih pokreta kostiju, zglobova i mišića šake (posebno prstiju) koje koristimo za izvođenje malih, preciznih pokreta. Fina motorika usko je vezana za koordinaciju oko – ruka, odnosno mogućnost da ruka i prsti pravilno izvrše zadatak koji smo vidjeli okom. Razvija se odrastanjem i nužna je za obavljanje mnogih svakodnevnih zadataka koje odrasli izvode s lakoćom, a djeteta ih mora uvježbavati kroz razne aktivnosti prilagođene njegovu stupnju razvoja. To se odnosi na otkopčavanje/zakopčavanje gumba, otvaranje/zatvaranje patentnih zatvarača, korištenje pribora za jelo, rezanje škarama, držanje olovke, listanje knjige, slaganje *puzzli*, građenje kockicama...

Razvoj motorike i govora (pisanja) su usko povezani, aktivnije djeteta koje više hoda, trči, skače, zbog razvijenije grube motorike ima bogatiju spoznaju o svijetu i ono traži riječi kojima će izraziti to svoje iskustvo pa ih brže usvaja i tako proširuje svoj rječnik. Važno je dozvoliti djetetu da u svakodnevnim aktivnostima isproba svoje mogućnosti i da mu odrasli pomažu samo u onome što oni samostalno ne mogu izvesti.

Jedan od bitnijih kriterija na osnovi kojeg se utvrđuje spremnost za polazak u školu te sudjelovanje u nastavi i usvajanje školskih vještina je i grafomotorička spremnost, odnosno njezin uredan razvoj. Iako uspješnost u grafomotorici, kao tehničkom aspektu pisanja, dolazi do izražaja u predškolskoj dobi, njezin razvoj započinje godinama ranije.

Tablica 2. Tabelarni prikaz razvoja grafomotorike

Dob djeteta	Aktivnost
10 – 18 mj.	- olovku drži cijelom šakom - oponaša švrljanje po papiru - slikovnicu lista okrećući istovremeno više listova
2 god.	- olovku počinje držati s tri prsta - šara po papiru radeći horizontalne, vertikalne i kružne linije - slikovnicu lista okrećući list po list
3 god!	- olovku drži s tri prsta - može precrtati horizontalnu, vertikalnu liniju i krug
4 – 5 god.	- olovku počinje držati vrhovima prstiju (palac, kažiprst i srednji prst) - crta dijagonalne linije i kvadrat, te neka slova i brojeve
5 – 6 god.	- olovku drži pravilno vrhovima prstiju (palac, kažiprst i srednji prst) - precrtava trokut - može napisati vlastito ime - prepisuje većinu velikih tiskanih slova

Izvor: preuzeto s <https://www.artrea.com.hr/grafomotorika.html>

Iako neka djeca počinju rano šarati, crtati i korisiti olovku, postoje i ona koja ne pokazuju interes za aktivnosti olovkom. Ako dijete nije zainteresirano za takve aktivnosti te im se opire, mogu mu se ponuditi zamjenske aktivnosti poput crtanja po pijesku, nizanja perli na konac, prelijevanje vode u posudama, oblikovanje plastelinom, trganje, rezanje, presavijanje i lijepljenje papira, slaganje kocki... Važno je ne odustati već nastaviti poticati i ohrabrivati dijete u aktivnostima koje mu odgovaraju.

Isto tako, kao i kod usvajanja svake nove vještine, važno je krenuti s aktivnostima koje dijete može lako riješiti i koje mu neće biti preveliki izazov kako ono ne bi izgubilo motivaciju. Kreće se od jednostavnijih vježbi te se postupno uvode nove i složenije koje će mu biti izazov, a ne izvor frustracije.

Kako se dijete razvija, tako se mijenja položaj ruke prilikom držanja olovke (Slika 6.). U petoj godini života hvat kojim dijete koristi olovku, najčešće spontano, postaje pravilan (koristi vrhove prstiju palca, kažiprsta i srednjeg prsta) te ono prilikom pisanja povlači samo prste (ne miče cijelu šaku) što mu omogućava kontrolu pri pisanju koja će mu kasnije koristiti za tečno i uredno pisanje. To je vrijeme kad se

dijete može početi upozoravati i ispravljati njegov način držanja olovke ako je on neispravan.

Slika 6. Pravilan položaj ruke i držanje olovke tijekom pisanja

Izvor: preuzeto s <https://www.mamaklik.com/2017/06/20/grafomotorika-pravilan-polozaj-ruke-drzanje-olovke-tokom-pisanja/>

Za potrebe pisanja, osim pravilnog držanja olovke, potrebno je prilikom sjedenja držati tijelo u pravilnom položaju, odrediti dominantnu ruku kojom će se pisati, imati adekvatan pritisak olovke na papir (linija koju nacrtava mora ostaviti jasan, vidljivi i kontinuirani trag), savladati precrtavanje oblika, imati dobru orijentaciju na papiru te poštovati pravilo smjera pisanja (slijeva udesno i odozgo prema dolje).

Davanje prednosti jednoj ruci javlja se prilično rano i dijete će samo pokazati sklonost korištenju jedne ruke kroz svakodnevne aktivnosti. Oko 90 posto ljudi koristi desnu ruku za pisanje (Likierman, Muter, 2007), ali ako je djetetova dominantna ruka lijeva, onda treba to poštovati i nikako ne pokušavati to ispravljati i mijenjati. Iako je ljevacima malo teže pisati nego dešnjacima to ne znači da roditelji ljevoruke djece trebaju to promijeniti i nastojati da ono počne pisati desnom rukom, već treba dopustiti djetetu da samo odluči kojom će rukom pisati i poduprijeti ga u tome (Likierman, Muter, 2007).

Aktivnosti koje pomažu u razvoju fine motorike i grafomotorike su držanje kocke i premještanje iz ruke u ruku, povlačenje igračke na uzici, uvlačenje vezica u cipele, sakupljanje sitnih predmeta, otvaranje/zatvaranje poklopaca, savijanje papira (izrada aviona, kapa), vezivanje čvorova, rezanje raznih oblika škarama i slično.

5.4. Razvoj auditivne percepcije

Dobro razvijena auditivna percepcija omogućuje doživljavanje i razumijevanje zvukova koji nas okružuju te njihovo razlikovanje. Ona je sposobnost primanja i tumačenja podataka putem osjetila sluha, a normalan sluh je temelj za pravilan razvoj slušne percepcije. Nedovoljno razvijen sluh može narušiti razvoj govora, a samim time i pisanja, stoga je važno obratiti pažnju na taj aspekt djetetova razvoja kako bi se eventualne poteškoće mogle što prije otkloniti. Oštećenja sluha najčešće se otkriju prilikom otpusta novorođenčeta iz rodilišta jednostavnim testom na sluh, ali ponekad uredan sluh ne znači i razumijevanje govora okoline.

Ako djeca otežano i pogrešno percipiraju zvučna obilježja glasova znači da ih ne uspijevaju razlikovati, pa se na taj način i proces usvajanja glasova remeti. Ta djeca ne mogu pravilno primiti, obraditi i zadržati informacije te reproducirati pravilan govor (Čabarkapa, 2018).

„Do percepcije se dolazi učenjem, svjesnim prepoznavanjem akustičnih signala i voljnim obraćanjem pažnje na njih. Percepcija ima svoj razvojni put, preko percepcije složenih zvukova u prirodi, ljudskog govora, majčinog glasa, do čistih tonova. Percepcija i diskriminacija se prepliću od samog početka. Svako izdvajanje auditivnih utisaka iz općeg zvučnog polja predstavlja i neku vrstu diskriminacije, odnosno razlikovanje bitnih od nebitnih akustičnih podražaja“ (Vladislavljević, 1991:94).

Auditivna percepcija omogućuje djetetu da čuje, opaža, prepozna, razlikuje, osvijesti i zapamti određene auditivne doživljaje. To je proces koji obuhvaća: slušanje, prepoznavanje zvukova, slušno razlikovanje i oponašanje zvukova iz okoline koja nas okružuje (Bačurin i sur., 2004).

Aktivnosti koje pomažu u razvoju auditivne percepcije su zvučne igračke za najmlađe, razni instrumenti (štapići, metalofon, bubnjevi), oponašanje raznih zvukova u prirodi, slušanje cvrkuta ptica, šuštanje lišća, vjetra, pjevanje pjesmica, za poboljšanje auditivne memorije – pamćenje nasumično odabranih brojeva, slogova ili riječi, za fonematski sluh, tj. glasovno osvještavanje – prepoznavanje glasova u riječi (koji glas je prvi/zadnji u određenoj riječi), igra glazbenih stolica, igra pokvarenog telefona i slično.

5.5. Razvoj vizualne percepcije

Vizualna percepcija je sposobnost opažanja informacija putem osjeta vida te služi za razumijevanje i analiziranje okoline, tj. to je način kako mozak interpretira ono što vidimo. Dobra vizualna percepcija omogućava djetetu uočavati, razlikovati i prepoznavati oblike, pratiti zadane linije, shvatiti odnose među likovima, prepoznati položaj i oblik objekta u prostoru, razlikovati likove od pozadine, prepoznati, imenovati i razlikovati boje i veličine, vizualno memorirati, povezivati izgled i oblik te omogućiti dobru koordinaciju oko – ruka. Nepotpuna razvijenost vizualne percepcije, poremećaj vizualne memorije, prostorne orijentacije ili bilo koje od navedenih sposobnosti preduvjet su za nastanak vizualne disgrafije. Najčešći simptom je nedovoljno uočavanje razlika između slova sličnih po obliku zbog čega dolazi do njihove zamjene.

Posebnu pažnju treba usmjeriti na razvoj vizualno-prostorne percepcije. Prema Posokhovej (2000), teškoće vizualno-prostorne percepcije i orijentacije odnose se na njihove složene vidove (npr. mentalno rotiranje geometrijskih oblika, procjenjivanje prostornih odnosa među predmetima smještenim u različitim planovima i sl.) te se najčešće manifestiraju u nesposobnosti verbaliziranja prostornih odnosa. U najvećoj mjeri to se opaža u ekspresivnom govoru djece, a točnije u siromašnom rječniku prijedloga, pridjeva i priloga koji nose prostorno značenje (iznad, ispod, između, lijevi, desni, tanki, široki). Najčešće se riječi koje imaju značenje duljine, širine, veličine zamjenjuju pojmovima „veliki“ i „mali“.

Percepcija prostorne orijentacije predstavlja uviđanje odnosa jednog predmeta prema drugom, kao i odnos jedne osobe prema ostalim osobama i predmetima. Budući da osoba koje promatra oko sebe često mijenja prostor, tako se i kut promatranja vanjskog svijeta neprestano mijenja. Promjenjivost odnosa među osobama i predmetima stvara djetetu mlađe dobi teškoće s percepcijom prostora (Vladisavljević, 1991).

Aktivnosti koje pomažu u razvoju vizualne percepcije su precrtavanje zadanih oblika, dovršavanje nacrtanih likova, povezivanje istih crteža, povezivanje točkica, opisivanje predmeta koji dijete mora pogoditi, razne slagalice, igre *memory*, gledanje fotografija i uočavanje detalja na njima, tražiti od djeteta da u svakodnevnim situacijama nabroji sve ono što ga okružuje (što se nalazi lijevo od njega, iznad, ispred) i slično.

5.6. Razvoj pažnje

Suncov (2000) definira pažnju kao selektivnu usmjerenost na objekt i usredotočenost na njega, odnosno kao proces koji podržava kontrolu nad preciznim i organiziranim odvajanjem psihičke aktivnosti.

Pod terminom pažnje podrazumijevamo psihičku funkciju koja omogućuje fokusiranost na određeni objekt dok su ostali sadržaji eliminirani. Ta sposobnost nam olakšava usredotočiti se na važne informacije, a zanemariti one manje bitne (Likierman, Muter, 2007). U svakodnevnom životu okruženi smo mnogobrojnim podražajima, ali naš mozak ne reagira na sve ono što nas okružuje već samo ono što nam je u tom trenutku u središtu interesa. Pažnja ima glavnu ulogu u određivanju koje će informacije stići do našeg uma, a koje će ostati zanemarene.

Dva su osnovna tipa pažnje: nehotična, koja je nenamjerna, spontana i javlja se neovisno o svjesnoj namjeri osobe, i hotimična koja predstavlja svjesnu radnju. Prema Suncov (2000), nehotična pažnja je onaj primarni oblik pažnje koji predstavlja temelj za njezin daljnji razvoj. Nastaje pod utjecajem vanjskih čimbenika (glasni zvuk, jako svjetlo) kod kojih veliku ulogu imaju jačina i intenzitet podražaja koji privlače pozornost te onih unutarnjih koji predstavljaju čovjekovo unutarnje stanje i njegove želje i potrebe. Nehotična pažnja je aktivnost koja dijete zaokuplja zbog svoje zanimljivosti i privlačnosti. No, za postizanje određenih ciljeva, pojedinac se mora baviti ne samo onime što želi, već i onime što mu je neophodno. Za to mu je potrebna hotimična, svjesno i voljno usmjerena pažnja koja predstavlja ono što se želi formirati i razviti u djeteta. Ona se najbolje razvija ako se oslanjamo na nehotičnu pažnju, odnosno usmjerenu pažnju pretvaramo u spontanu pomoću oblikovanja djetetovih interesa, pretvaranjem samog učenja u zanimljivu aktivnost. Razvoj hotimične (svjesne, voljne) pažnje presudan je za predškolsko dijete jer je to jedan od glavnih preduvjeta spremnosti za školu.

Pažnja se kod djeteta počinje manifestirati prilično rano, već u prvim danima djetetova života. Kako vrijeme teče i dijete raste, proces pažnje postaje sve raznolikiji i složeniji te dijete napreduje u svim svojim karakteristikama. Širi se opseg djetetove pažnje te ono može percipirati više objekata u isto vrijeme, povećava se stabilnost i produžuje trajanje vremena tijekom kojeg se koncentracija održava na određenom

objektu, brže i lakše preusmjerava pažnju s jedne aktivnosti na drugu, a recipročno tome smanjuje se lakoća odvratanja pažnje (Suncov, 2000).

Iako je pažnja dijelom urođena, kroz razne aktivnosti može se raditi na njezinu poboljšanju, tj. moguće ju je trenirati. Naravno, za djecu je najlakši način učenje kroz igru koja će im činiti pozitivno iskustvo. Ne smijemo ih preopterećivati zadacima, zadavati prelagane ili preteške vježbe kako ne bi izgubili motivaciju, već se moramo oslanjati na njihovu individualnost, poštovati ritam njihova razvoja i biti svjesni njihovih mogućnosti.

Aktivnosti koje pomažu razvoju pažnje su precrtavanje jednostavnih i složenih oblika, bojanje po predlošku, slaganje slagalica i kocki, uspoređivanje slika, pronalaženje skrivenih likova, rješavanje labirinata, razvrstavanje predmeta po određenom kriteriju, nizanje perlica prema zadanom redoslijedu, razne društvene igre i slično.

6. ULOGA IGRE U PREVENCIJI DISGRAFIJE

Osnovno sredstvo za usvajanje svih vještina, pa samim time i predvještina pisanja, je igra.

Igra je sredstvo, način stjecanja znanja tijekom ranog djetinjstva (Likierman, Muter, 2007). Za nju je karakteristično izostajanje cilja (Duran, 2001) te ju, za razliku od drugih aktivnosti, karakterizira sloboda, spontanost i svrsishodnost. Igra treba biti zanimljiva, motivirajuća, dozirana, raspoređena, pozitivna i bez pritiska, zabava, a ne obaveza. Ona pruža djetetu priliku za komunikaciju, usvajanje novih riječi i izražavanje svoje osobnosti. Pogodna je za divergentno ponašanje, istraživanje, eksperimentiranje i iskušavanje te se tako dijete okušava i u onim aktivnostima i procesima kojima još nije u potpunosti ovladalo (Duran, 2001).

Kroz igru dijete usvaja fizičke, kreativne, socijalne i obrazovne vještine koje će pridonijeti njegovoj pripremi za školu (Likierman, Muter, 2007).

Igrama konstruiranja razvija i usavršava se u finoj motorici, koja je od velike važnosti za pisačke aktivnosti. Isto tako, kroz takve igre ono ovladava vizualno prostornim vještinama te postaje svjesno odnosa među objektima u dvodimenzionalnom i trodimenzionalnom prostoru (Likierman, Muter, 2007).

Kroz stvaralačke igre olovkama i kistovima dijete vježba koordinirati ruku i oko, odnosno mora „reći“ kistu kuda ići po papiru kako bi postiglo ono što želi. Također, pomaže razvoju vještine rukovanja olovkom, odnosno pravilan hvat važan za početak pisanja (Likierman, Muter, 2007).

6.1. Jezične igre

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (2011) definira jezične igre kao teoriju prema kojoj je jezična uporaba nalik na skup igra od kojih svaka ima svoja pravila i kontekst.

Jezične igre motiviraju djecu na sudjelovanje u komunikaciji i potiču ih na upotrebu novih riječi i pravilno oblikovanje rečenica. Kroz igre lakše percipiraju razlike u izgovoru i značenju riječi, jezičnu analizu i sintezu te povezivanje riječi s predmetom.

Navedene igre preuzete su iz knjige *Svako slovo nešto novo* autorice M. Peteh.

1. Reci rečenicu na zadanu riječ

Odgojitelj/roditelj izgovara određenu riječ na koju djeca moraju smisliti što više rečenica. Da bi igra djeci bila zanimljiva, može se pripremiti kutija s raznim predmetima. Svi se predmeti ne pokazuju odjednom nego predmet po predmet (tako zadržavamo interes), jer su djeca znatiželjna što još ima u kutiji. Malo vještiji će pripremiti neke šaljive predmete koji će biti poticaj za gradnju šaljivih rečenica. Broj predmeta mora biti ograničen, a ako se osjeti da je igra dovoljno trajala, djeci se pokazuju svi predmeti i igra završava.

2. Zagonetni dućan

U igri je osnovno pravilo da se stvari kupuju po opisu, namjeni i funkciji, a ne po imenu. Na policama u prodavaonici nalaze se raznovrsni predmeti: igračke, posude, predmeti iz kutića lutaka, odjeća i obuća za lutke i drugo što se smatra zanimljivim. Jedno dijete se odredi kao prodavač, a odgojitelj i ostala djeca postaju kupci. Trgovac mora biti vješt u pogađanju onoga što kupac želi kupiti. Zagonetka se sastoji u imenu. Kad trgovac nađe odgovarajući predmet i „proda ga“, zamjenjuje ga drugo dijete. Prvu kupnju obavlja odgojitelj, ako je igra za djecu nova, jer će djeca oponašati odgojitelja. Ovom igrom uvodimo dijete i u pojam zagonetke na jednostavan i njima dostupan način.

3. Pogodi koju sam riječ izgovorila

Djeca slušajući svaki izgovoreni glas sastavljaju riječ. Igru započinje odgojitelj, a nastavljaју djeca. Izgovaraju se imena djece, predmeti iz okoline, igračke i sl. Na taj način djeca nauče pojam glasa, slova, sloga, riječi i rečenice što je osnova za rad u osnovnoj školi.

6.2. Vježbe za razvoj fine motorike i grafomotorike

Kroz vježbe za razvoj fine motorike dijete stječe kontrolu i preciznost pokreta ruku i prstiju koji su važni za oblikovanje slova prilikom pisanja.

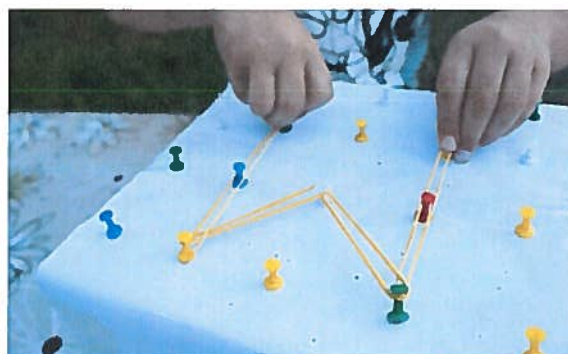
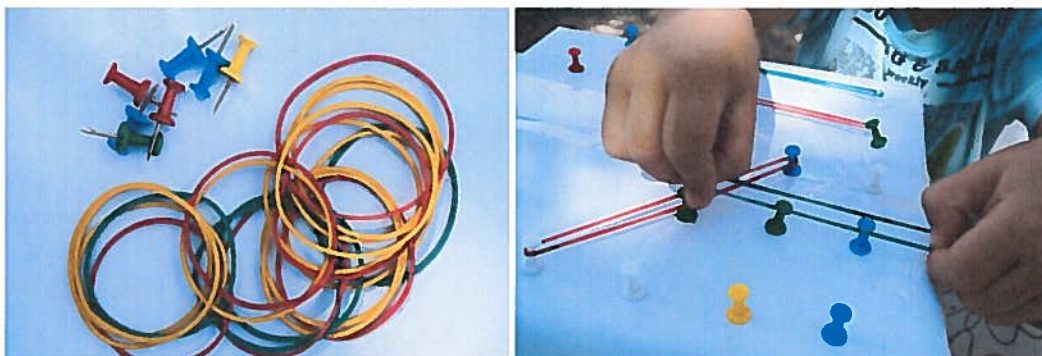
1. Izrada ploče za razvoj fine motorike (Slika 7.)

Potreban materijal za izradu ploče:

- čavlići i šarene gumice
- kartonska kutija
- papir, škare i ljepljiv vrpca su proizvoljni materijali za ukrašavanje kutije.

Kartonsku kutiju oblijepite s papirom i ukrasite. Na kutiju zakačite čavliće na udaljenosti 4-5 cm jedan od drugog ili po želji. Dijete neka uzme hrpu gumica i postavlja ih između čavlića izrađujući zadane oblike, slova, može svirati uz pomoć njih ili ih postavljati bez pravila.

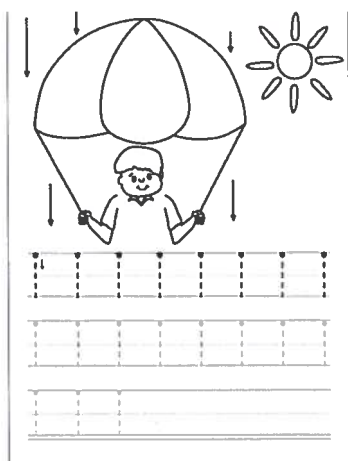
Slika 7. Ploča za razvoj fine motorike

Izvor: preuzeto s www.maligenijalci.com

2. Primjeri listića za vježbanje grafomotorike (Slika 8. i Slika 9.)

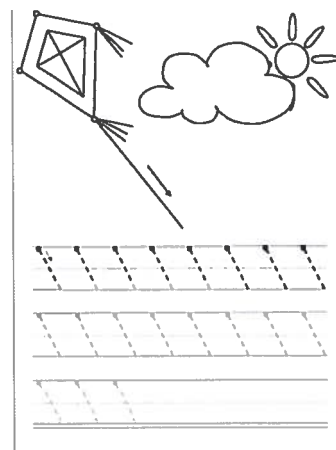
Slika 8. Primjer listića

Izvor: preuzeto s

www.klubnejmensich.usmevy.cz

Slika 9. Primjer listića

Izvor: preuzeto s

www.co.pinterest.com

6.3. Igre za vježbanje auditivne percepcije

Igre za vježbanje auditivne percepcije stimuliraju sluh djeteta te tim putem ono razvija slušnu pažnju i auditivnu memoriju, također olakšavaju razlikovanje sličnih glasova te prepoznavanje zvukova koji ga okružuju.

1. Koji je to zvuk?

Dijete sjedi u prostoriji, a roditelj ili neka druga osoba osoba sakrivena iza zastora ili nekakve pregrade proizvodi različite djetetu poznate zvukove npr. pljesak, pucketanje prstima, zvižduk, listanje knjige..., a dijete pogađa o kojem zvuku je riječ.

2. Pronađi traženu riječ

Djetetu se objasni da svaki put kada čuje traženu riječ pljesne rukama, ustane ili sl. Zatim roditelj ili neka druga osoba čita tekst ujednačenim ritmom i intonacijom, a dijete mora pažljivo slušati i napraviti dogovorenu radnju nakon što čuje traženu riječ. Poželjno je kombinirati riječi s glasovima koji su slični po izgovoru, a razlikuju se po zvučnosti.

3. Pronađi zvuk

Dijete stoji na sredini prostorije i ima traku preko očiju, a ostala djeca stoje oko njega. Dijete s povezom preko očiju mora se okrenuti nekoliko puta oko sebe kako bi izgubio osjećaj orijentacije. Zatim netko od djece proizvede neki zvuk (imitira životinju, zvecku ključevima, zviždi), a dijete s povezom treba pogoditi i pokazati koje je dijete proizvelo zvuk. Ako pogodi, stavlja se traka preko očiju tom djetetu i onda ono pogađa.

6.4. Igre za vježbanje vizualne percepcije

Igre za vježbanje vizualne percepcije omogućuju djetetu da primjećuje detalje, razlikuje predmete od podloge, prati zadane linije, prepoznaje oblike i odnose među njima, razvija koordinaciju ruka – oko te vježba snalaženje na papiru.

1. Ponudimo djetetu da promatra određeni crtež, primjeren njegovoj dobi i stupnju razvoja, te nakon nekoliko minuta tražimo od njega da ga pokuša nacrtati sa što je više moguće detalja koje je zapamtilo.

2. Djetetu ponudimo štapiće i predloške s oblicima koje ono treba štapićima oblikovati.

3. Igračku stavimo na papir i uz pomoć svjetla napravimo njezinu sjenu na papiru te dijete olovkom crta njezin obris. Počnemo s jednostavnijim igračkama te po želji djeteta idemo prema sve složenijim oblicima.

4. Ponudimo djetetu šarene kartice različitih uzoraka i boja te tražimo od njega da ih upari.

6.5. Igre za razvoj pažnje

Zajedničko za sve igre za razvoj pažnje je da kroz njih dijete uči zadržati, usmjeriti i kontrolirati pažnju, odnosno produžuje se trajanje, a smanjuje lakoća odvratanja pažnje. Isto tako kroz igre uči se usredotočiti na ono bitno te planirati.

Navedene igre preuzete su iz knjige *Pažnja! Razvijamo pažnju u igri* autorice A. Suncov.

1. Škola za detektive

Igra je usmjerena na razvoj koncentracije. Cilj igrača je pažljivo razgledati prostoriju u kojoj se provodi vježba i imenovati što je moguće više predmeta koji se u njoj nalaze. Varijacije mogu biti sljedeće: tko će imenovati više predmeta određene boje (zelene, bijele, plave...), određenog oblika (okruglog, pravokutnog), napravljenih od određenog materijala (drveni, stakleni, metalni, plastični), koji počinju određenim glasom ili u čijem nazivu postoji zadani glas itd.

Djetetu dajemo upute da glumi detektiva koji je vrlo pažljiv promatrač i istraživač i nalazi se u školi gdje se školuju detektivi. Mora dobro promotriti sve što se nalazi u prostoriji te imenovati predmete po određenom kriteriju. Ono dijete koje imenuje veći broj predmeta je pobjednik.

2. Pronađi razlike (Slika 4.)

Igra omogućuje razviti u djeteta pokretljivost pažnje te povećati opseg. Djetetu se pokažu dvije slične slike i zamoli da nađe sve razlike među njima. Pomognite djetetu razraditi učinkovitu strategiju traženja razlika, primjerice pregledavajući sve elemente slike redom slijeva nadesno.

Djetetu objasnimo da su na slikama dva brata blizanca koja su se slično obukla kako nitko ne bi mogao prepoznati koji je koji, ali ipak su im se potkrale pogreške koje

odaju različitosti među njima. Treba pronaći 10 razlika po kojima se međusobno razlikuju.

Slika 4. Pronađi razlike

Izvor: Suncov A., 2000., Pažnja! Razvijamo pažnju u igri

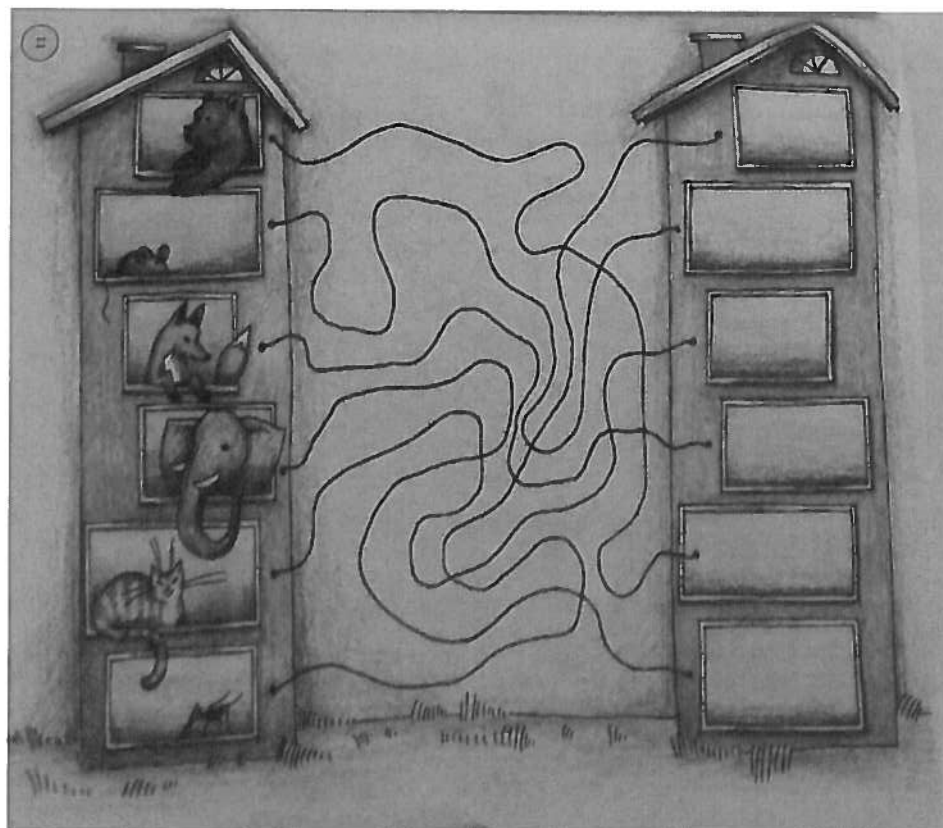
3. Preseljenje životinja (Slika 5.)

Vježba je usmjerena na razvoj koncentracije. Dijete treba shvatiti po kojem principu su se životinje raselile u kući. Ono mora pratiti isprepletene crte samo pogledom, bez pomaganja rukom.

Djetetu kažemo kako su medvjed, lisica, slon, mačak, komarac i miš odlučili preseliti se u novu kuću i svatko je dobio svoj stan, ali životinje su zaboravile gdje je čiji i sada

ne znaju kamo se svaka od njih mora useliti. Treba pomoći svakoj životinji naći njezin stan. U tu svrhu treba pažljivo pratiti očima crte te tako saznati tko stanuje na kojem katu. Ako se sve učini ispravno, uvidjet će se da izbor katova nije slučajan.

Slika 5. Preseljenje životinja

Izvor: Suncov A., 2000., Pažnja! Razvijamo pažnju u igri

7. ZAKLJUČAK

Disgrafija je, uz disleksiju, jedna od najrasprostranjenijih teškoća u učenju i neotkrivanje disgrafije u najranijoj fazi dječjeg razvoja dovodi do njezina sve složenijeg i težeg oblika koji dijete onemogućuje u ostvarivanju željenog uspjeha, kako školskog tako i privatnog, unatoč njegovu urednom intelektualnom razvoju.

Rano otkrivanje disgrafije omogućuje pravovremeni utjecaj na dijete kroz raznovrsne logopedске i psihološke terapije koje mu pomažu u stjecanju vještine pisanja, što znači da se služi slovima smisleno i gramatički točno. Kako bi dijete u svojoj ranoj predškolskoj dobi uopće i započelo s pisanjem, potreban je razvoj predpisačkih vještina na temelju kojih će ono steći potrebno predznanje.

Uredan razvoj pažnje i pamćenja, auditivne i vizualne percepcije, motorike i grafomotorike te govorno-jezični razvoj preduvjet su za taj početak. Nedovoljna razvijenost tih funkcija (zasebno ili u različitim kombinacijama) uzrokuje teškoće koje ometaju dijete u pismenom izražavanju svojih želja i emocija ili jednostavno u prenošenju informacija. Kako bi mogućnost pojave disgrafije sveli na najmanju moguću mjeru, potrebno je da svi oni koji sudjeluju u životu djeteta budu aktivni sudionici i u njezinoj prevenciji kroz svakodnevne aktivnosti koje okružuju dijete. Najčešće, najlakše i djetetu najprihvatljivije je činiti to kroz igru koja je, kao posebno didaktičko sredstvo, osnovni izvor poučavanja djeteta. Važno je naglasiti da se u svemu tome moramo prilagoditi djetetu, njegovu psihofizičkom razvoju i osobinama te poštovati njegove specifičnosti i različitosti koje ga čine zasebnom individuumom.

8. LITERATURA

1. ANDREŠIĆ D., BENC ŠTUKA N., GUGO CERVAR N., IVANKOVIĆ I., MANCE V., MESEC I., TAMBIĆ M. (2010). Kako dijete govori, Planet Zoe, Zagreb
2. ANĐELIĆ M. (2017). Predčitačke vještine, Dječji cetar Logos Slavonski Brod (preuzeto s <http://www.centar-logos.hr/predcitacke-vjestine> , pristupljeno 01.06.2018.)
3. APEL K., MASTERSON J. (2004). Jezik i govor od rođenja do šeste godine, Ostvarenje, Lekenik
4. BAČURIN i sur. (2004). Procjena i poticanje metodičko-perceptivnih i govornih sposobnosti, Školska knjiga, Zagreb
5. ČABARKAPA N.D., Čuje se ušima, sluša se mozgom: vežbe za auditivnu percepciju (preuzeto s <https://www.yumama.com/porodica/blog-strucnjaka/dr-natasa-d-cabarkapa/16381-cuje-se-usima-sluca-se-mozgom-vezbe-za-auditivnu-percepciju.html> , pristupljeno 01.06.2018.)
6. DURAN M. (2003). Dijete i igra, Naklada Slap, Zagreb
7. FILIĆ M., KOLUNDŽIĆ Z., VIDOVIĆ I. (2017). Jezične i govorne sposobnosti, predvještine čitanja, pisanja matematikeškolskih obveznika 2017./2018. u Požeško-slavonskoj županiji (preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/192529> , stručni rad UDK373(497.5-37 Požega), pristupljeno 23.07.2018.)
8. HIERONYMUS B., MOOMAW S. (2008). Igre čitanja i pisanja: aktivnosti za razvoj predčitačkih vještina i početnog čitanja i pisanja u predškolskoj dobi i prvom razredu, Ostvarenje, Buševac
9. Hrvatska udruga za disleksiju (2009). Zagreb
10. HUDSON D. (2018). Specifične teškoće u učenju: što učitelji i nastavnici trebaju znati, Educa, Zagreb
11. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Struna (preuzeto s <http://struna.ihij.hr/naziv/jezicne-igre/25279/> , pristupljeno 13.08.2018.)

12. KALIMAN K. (2017). 5 načina kako poticati razvoj fine motorike kod djeteta (preuzeto s <https://klokanica.24sata.hr/jaslice/razvoj-u-drugoj-i-trecoj-godini/kako-poticati-razvoj-fine-motorike-2917> , pristupljeno 18.04.2018.)
13. LIKIERNAN H., MUTER V. (2007). Pripremite dijete za školu, Ostvarenje, Buševac
14. PETEH M. (2003). Svako slovo nešto novo, Alinea, Zagreb
15. POSOKHOVA I. (2000). Kako pomoći djetetu s teškoćama u čitanju i pisanju: priručnik za logopede, psihologe i učitelje, Ostvarenje, Lekenik
16. POSOKHOVA I. (2007). Kako pomoći djetetu s teškoćama u čitanju i pisanju: praktični priručnik, Ostvarenje, Buševac
17. POSOKHOVA I. (2008). Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece, Ostvarenje, Buševac
18. RAVLIĆ i sur. (2017). Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža (preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=48457> , pristupljeno 28.05.2018.)
19. ROSANDIĆ D. (2002). Od slova do teksta i metateksta, Profil, Zagreb
20. SUNCOV A. (2010). Pažnja! Razvijamo pažnju u igri, Planet Zoe, zagreb
21. VISINKO K. (2014). Čitanje, poučavanje i učenje, Školska knjiga, Zagreb
22. VLADISAVLJEVIĆ S. (1991). Disleksija i disgrafija, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd

Slike i tablice:

23. Ploča za razvoj fine motorike (preuzeto s www.maligenijalci.com , pristupljeno 14.05.2018.)

24. Pravilan položaj ruke i držanje olovke tokom pisanja (preuzeto s <https://www.mamaklik.com/2017/06/20/grafomotorika-pravilan-polozaj-ruke-drzanje-olovke-tokom-pisanja/>, pristupljeno 23.05.2018.)
25. Primjer jezične, vizualne i motoričke disgrafije (preuzeto s <http://hud.hr/disgrafija/> , pristupljeno 22.05.2018.)
26. Primjer listića za vježbanje grafomotorike (preuzeto s www.klubnejmensich.usmevy.cz, pristupljeno 26.05.2018.)
27. Primjer listića za vježbanje grafomotorike (preuzeto s www.co.pinterest.com, pristupljeno 26.05.2018.)
28. Tabelarni prikaz razvoja grafomotorike (preuzeto s <https://www.artrea.com.hr/grafomotorika.html>, pristupljeno 14.05.2018.)

9. SAŽETAK

Pisanje je jedna od temeljnih školskih vještina koja čini osnovu za stjecanje obrazovanja te o njoj uvelike ovisi akademski uspjeh pojedinca. Dijete započinje pismeno se izražavati nakon usvajanja usmenog govora, a cilj je gramatički pravilno i smisleno pisanje, odnosno pretvaranje fonema u grafem. Iako većini to dolazi spontano i nemaju većih problema pri usvajanju te vještine, postoji i manji broj djece kod koje se javljaju specifične pogreške koje upućuju na teškoću u učenju povezanu s pisanjem, a to je disgrafija.

S prevencijom disgrafije, koju definiramo kao specifični poremećaj koji se očituje u nesposobnosti djeteta da usvoji vještinu pisanja, započinjemo, često i nesvjesno, već u najranijoj dječjoj dobi i činimo to kroz svakodnevne aktivnosti, prvenstveno kroz igru koja je osnovno sredstvo usvajanja znanja za djecu. Tim putem ona dolaze do novih spoznaja te razvijaju kognitivne, govorne, auditivne, vizualne, motoričke i emocionalno-socijalne vještine koje čine temelj za početak pisanja.

Važno je na vrijeme prepoznati postojanje problema u pisanju kako bi se što ranije pristupilo njegovu otklanjanju i kako bi se spriječilo da se razvije u poteškoću koja će kasnije zahtijevati duži i kompleksniji tretman.

Ključne riječi: poteškoće u učenju, disgrafija, pismeno izražavanje, prevencija disgrafije, pretpisačke vještine

10. SUMMARY

Writing is one of fundamental educational skills which represents the basis of education and has a major influence on individual's academic achievement.

Children start to express themselves in writing after they have acquired oral skills, with the goal of grammatically correct and meaningful writing, which means turning phonemes into graphemes. Most people learn to write spontaneously and do not have any major problems in acquiring this skill. However, there is a minority of children who develop specific mistakes that indicate dysgraphia.

Dysgraphia is defined as a specific disorder which disables a child to acquire writing skills. Prevention of dysgraphia begins at an early age, often unknowingly, through everyday activities, especially through play which is considered as primary mean of acquiring knowledge for children. Through play, children develop cognitive, auditory, visual, motor, emotional and social skills, which represent the basis for learning how to write.

It is important to notice the writing disorder at an early stage, in order to improve writing skills and prevent the disorder from developing. At a later stage, the writing disorder may require longer and more complicated treatment.

Key words: learning difficulties, dysgraphia, writing skills, prevention of dysgraphia, pre-writing skills